

Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi
Atatürk University Journal of Faculty of Letters
Sayı / Number **65**, Aralık / December **2020**, 199-217

**DEĞER YİTİMİ VE KÖKSÜZLEŞTİRME BAĞLAMINDA CENGİZ
AYTMATOV'UN *ELVEDA GÜLSARI* ROMANI**

The *Elveda Gülsarı* Novel By Cengiz Aytmatov in The Context of The Assimilation and Degradation Moral

(Makale Geliş Tarihi:29.07.2020 / Kabul Tarihi: 06.11.2020)

Sevda GEÇEN*

Gökçen SEVİM**

Öz

Türk dünyasının güçlü kalemlerinden Cengiz Aytmatov, mikrokozmostan makrokozmosa açılan bir yelpazede tüm canlılar için yaşanılabilir bir evren tasarımı kurgular. O; eserlerinin merkezine tinsel değerleri koyar ve yerelden evrensel, bireyden topluma ulaşan bir nitelikle yaşamı ve düzeni sorgular. *Elveda Gülsarı* romanında başkarakter Tanabay ve Gülsarı üzerinden vefa, sevgi, emek kavramlarını işleyen yazar; Sovyet rejimi altındaki Kırgız toplumunun yaşadığı çatışmaları da sembolik bir anlatımla verir. Dönemin sosyal ve politik koşullarının birey üzerindeki yıkıcı etkisi felsefi ve psikolojik bir derinlikle anlatılır. Bu çalışmada Cengiz Aytmatov'un *Elveda Gülsarı* romanı, içerdiği izlekler bağlamında incelenmiş; eserde değer yitimi ve köksüzleştirme ekseninde tespit edilen çatışma unsurları, hermenötik yöntemle disiplinlerarası ilişkiler dâhilinde ele alınmıştır.

Anahtar Sözcükler: Cengiz Aytmatov, *Elveda Gülsarı*, Roman, Tanabay, Değer Yitimi.

---

* Dr. Öğretim Görevlisi, Bitlis Eren Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı/ Ortak Dersler Koordinatörlüğü, *Dr. Lecturer, Bitlis Eren University, Turkish Language and Literature*, gecen@beu.edu.tr ORCID: 0000-0002-6542-0546

** Dr. Yeni Türk Edebiyatı, New Turkish Literature gokcen.sevim@yahoo.com , ORCID: 0000-0002-9794-0810

Abstract

Cengiz Aytmatov who is one of the strong personalities of the Turkish world, designs a livable universe design for all living things in a range that opens from microcosm to macrocosm. He puts spiritual values at the center of his works; he also questions life and system in a way that reaches from local to universal, from individual to society. In the novel *Elveda Gülsarı*, he writes the concepts of loyalty, love and labor through the character Tanabay and Gülsarı; he also gives a symbolic expression of the conflicts experienced by the Kyrgyz society under the Soviet regime. The reflection on the person of the social and political conditions of the period is explained with a philosophical and psychological depth. In this study, Cengiz Aytmatov's *Elveda Gülsarı* novel was analyzed in the context of the paths it contains; conflict factors identified in the context of depreciation and derogation in the work were analyzed within the interdisciplinary relations by hermeneutical method.

Keywords: Cengiz Aytmatov, *Elveda Gülsarı*, Novel, Tanabay, Degradation Moral.

Giriş

Türk dünyasının güçlü kalemlerinden Cengiz Aytmatov, zengin bir içeriğe ve sağlam bir kurguya sahip eserleriyle Türk edebiyatında önemli bir yere sahiptir. Yerelden evrensel açılan bir nitelikle herkes ve her canlı için daha yaşanılabilir bir dünyayı arzulayan yazar, eserlerinde bu arzusunun prototipini sunar. Onun eserlerinde; sevginin, iyiliğin, barışın hâkim olduğu bir dünya tasarımı varlık kazanır. Yazarın tüm eserlerinde kendini hissettiren doğa ve hayvan sevgisi, *Elveda Gülsarı* romanında da yoğun bir biçimde işlenir. Bir at'ın/Gülsarı'nın başlı başına bir karakter olarak ele alındığı eserde, Kırgız toplumunun yaşadıkları ve komünist rejimin yıkıcı etkileri, başkarakter Tanabay ve Gülsarı üzerinden sembolik bir dille anlatılır. Gülsarı'nın Tanabay ile kurduğu içsel bağ, doğa ve insan bütünlüğü çerçevesinde verilir. Geçmişin hatırlanmasıyla şekillenen romanda Gülsarı'nın çocukluk, gençlik ve olgunluk dönemleri Tanabay'ın yaşamına koşturularak verilir. Bu çalışmanın amacı, yazarın *Elveda Gülsarı* romanını içerdiği izlekler bağlamında incelemek, eserin anlam katmanlarını çözümlenmek ve düşünsel bir ilerlemeye katkı sağlayacak roman üzerine yakın okuma gerçekleştirmektir.

1. “Plan Gereğine Göre, Toplumun Yüksek Çıkarları için...”

Baskı ve dayatmalar üzerine temellenen otoriter sistemlerde, kendi hegemonyasını gerçekleştirmek isteyen egemen ideoloji; koşulsuz itaat eden, karşı çıkmayan ve sistemin kendisinden beklediğini yapan insan tipini arzular. Bu tipi yaratmak için çeşitli ideolojik aygıtlar kullanan sistem, düşünemeyen/sorgulamayan mekanik varlıklar/otomat özneler yetiştirir. İdeolojilerinin gölgesi altında sistemin sınırlarını belirlediği bir özne kalıbı içerisine giren kişi, bu kalıp doğrultusunda “adandı” bir görüntü çizer ve kendiliğinden bir otomatizm ile verilen görevi yapmaya

koşullandır. Bu sistem içerisinde yer alan özne, bir süre sonra herhangi bir dış yaptırım olmaksızın, sistemin kendisine empoze ettiği oto-sansür ile zihnini kontrol altında tutmayı, itaat etmeyi ve sorgulamamayı öğrenir. Otoritenin belirlediği şekilde davranmaları halinde her şeyin yolunda gideceğine dair mutlak güvence ile desteklenmelerinin yanı sıra bu tutumun dışında davranan “*kötü özneler*”e (Althusser, 1994: 71) ise devletin baskı mekanizmalarıyla müdahale edilir. İnsan varoluşunun önündeki en büyük engellerden biri olan baskı ve dayatmalar, temel malzemesi insan olan edebî metinlerde de çokça işlenen konular arasındadır.

Türk dünyasının önde gelen romancılarından Cengiz Aytmatov, ideolojilerin insan üzerindeki yabancılaştırıcı etkisine dikkat çeker ve kendilik değerlerini kaybetmiş insana özüne dönüş çağrısı yapar. Onun eserlerinde Sovyet rejiminin birey üzerindeki yok edici/baskıcı tutumu eleştirel bir söylemle belirir. *Elveda Gülsarı* romanında, rejimin kendi hegemonyasını gerçekleştirmek üzere bireyi yok sayan tutumu başkarakter Tanabay ve Gülsarı üzerinden anlatılır. Sevgi, dostluk, sadakat, vefa, dürüstlük gibi insani değerlerin öncelendiği romanda; Sovyet rejimi içerisinde savaşa katılan, yıldı ve koyun çobanlığı yapan, doğruluğuna inandığı değerleri savunurken daha iyi bir gelecek yerine hayal kırıklığına uğrayan Tanabay’ın yaşadığı değer çatışması sorgulanır. Öyle ki Tanabay, “*gençliğinde büyük bir cesaretle savunduğu, uğruna en yakınlarını bile feda etmekten çekinmediği sistemin, kendi çocuklarını yiyen bir deve dönüştüğünü üzüntüyle seyreder*” (Korkmaz, 2008: 100). Başlangıçta sistemin doğruluğunu savunan Tanabay, sonrasında değişen değer yargısıyla birlikte hayal kırıklığı ekseninde gelişen ruhsal çatışmalar yaşar.

Yaşlı Gülsarı’nın ölmek üzere olduğu bir zaman diliminde başlayan roman, Tanabay’ın Gülsarı’nın başında, geçmiş hatırlamasıyla şekillenir. Zaman olgusunun genişlediği bu anda, Tanabay’ın geçmiş/hatıralara yaptığı yolculuk, aslında öznenin iç dünyasına yaptığı yolculuğun başka bir görüntüsüdür. Bachelard’a göre zamanın psikolojik uzunluğu ile doluluğu arasında ters orantı vardır. Zaman ne kadar doluyorsa o kadar kısa görünür (Bachelard, 2010: 53). Bu bağlamda zaman fenomeni, eylemsellik ve bireyin algısal bakışı ile şekillenen bir yapı kazanır. Romanda geçmek bilmeyen bu zaman diliminde yalnızlığını derinden duyumsayan Tanabay’ın geçmiş ile hesaplaşması; anılar/yaşanmışlıklar ve şimdi arasındaki çatışma ile okura sunulur.

Tanabay, zamanın durağanlaştığı bu anda, Gülsarı ile ilk tanıştığı yılları hatırlar. Altı yıl gibi bir süre savaştıktan sonra terhis edilen Tanabay, döndükten sonra bir demirci yamağı olarak çalışırken dostu Çoro’nun ikna etmesi üzerine yıldı çobanı olur. Normal şartlar altında kabul etmeyeceği bu teklifi, dostu Çoro için kabul eder. Nitekim, “*bir zamanlar komsomol olarak kolhozun kuruluş propagandasına birlikte başlamışlardı. Zengin köylüleri birlikte devletleştirmişlerdi. Bilhassa o, Tanabay, bu işte önde gitmişti. Devletleştirme listelerine adı geçmiş kimseyi esirgememişti...*” (Aytmatov, 2005: 22) O dönem büyük bir heyecan ile rejimin istediklerini koşulsuz/sorgusuz yapan Tanabay, bu uğurda kardeşinin dahi gözünün yaşına bakmaz,

onu sürgüne gönderir. Varlıklı olarak kabul edilen ve Kulak listesine giren insanlardan biri olan Kulubay, Tanabay'ın da desteklemesi üzerine Sibirya'da yedi yıl sürgün hayatı yaşamak zorunda kalır.

Bu süreçte partinin isteklerini birincil değer olarak gören Tanabay, kendilik değerlerinden uzakta, kitleselliğin yarattığı bilinç yitimi ile hareket eder. Le Bon'a göre kitle içerisinde yer alan bireylerin bilinçli şahsiyetleri silinir, bunun yerine bütün bu birleşmiş fertlerin fikirleri ve hisleri tek bir istikamete yönelir. Zihniyetin tekleşmesiyle oluşan homojen yapı; bilinç körelmesini, bireyselliğin yitirilip grup doğrultusunda hareket edilmesini ve dolayısıyla “kitlelerin düşünsel aynılaşmasını” beraberinde getirir. “Kendini bir kitleye ait hisseden bireyin eylemleri artık bilinçli değildir. Bu kimsede uyutulan insanlarda olduğu gibi, bazı yetenekler ve karakteristik melekeler tahrip edilmişken, diğerleri son derecede tahrik edilmiştir. Bir telkinin tersi o kimseyi karşı konulmaz bir coşkuyla bazı eylemleri yapmaya sürükleyebilir” (Le Bon, 2009: 22). Üye olduğu komünist partinin yaptırımlarını benimseyen Tanabay; düşünme, sorgulama gibi en temel insanî hakkını başkasına devrederek susmak zorunda bırakılmış bir otomat olarak belirir. Bilinç uyusukluğu içerisinde olan öznenin itaat, verilen görevi mutlak surette yapma gibi eylemleri özümsemesi, değer yitimini beraberinde getirir. Kitleselliğin etkisiyle karşı konulmaz bir coşku içerisinde partinin yaptırımlarını savunan Tanabay, birlikte yoksulluk içinde büyüdüğü, şimdi ise çok zengin sayılmayan ancak iyi bir hayat süren kardeşi Kulubay'ın tasfiye edilmesini desteklerken kendilik bilinciyle değil partinin zihniyetiyle konuşur: “O halde merhamet yok. Devrim uğruna kendi babamı bile esirgemezdim.” (Aytmatov, 2005: 162) söylemleriyle hareket eden Tanabay, sistemin çıkarları için haksızlıkla beliren bir tutumu benimseyerek kutsal sayılan aile bağlarını ötelere ve devrimi her şeyin üstünde tutar. Mal varlığına el konulmasından ziyade kendisinin Kulak grubundan görülmesine ve tasfiye edilerek/ayrıştırılarak sürgüne gönderilmesine karşı çıkan Kulubay ise Tanabay tarafından ötekileştirilmenin sancısını duyumsar. Aile ve sistemin çıkarları arasında gerçekleşen çatışma, sistemin çıkarlarının öncelendiği, aile bağlarının ise yok sayıldığı düzenin eleştirisini sunar.

İnsanın dış dünyaya açılırken karakterini belirleyen, ilk tutunma noktası olan aile; sevgi, fedakârlık, birliktelik gibi değerlerin yanı sıra tarih ve ulus bilincinin aşılması açısından da önem arz eder. Aile içerisindeki değer algısı, bir yandan bireyin kültürü ve geçmişiyle olan bağlarını korumasını sağlarken diğer yandan ona sürekli “kim olduğunu” hatırlatarak ontolojik bütünlüğe erişmesini sağlar. Kökensel bağ ile atalarının tinsel sesini duyan insan; değerlerini, geleneğini/geçmişini, kültürünü canlı tutarak hafızasını “unutmanın” yok ediciliğinden korur. Öyle ki unutmamanın ontolojik ölümlere kapı aralaması gerçeği, bir milletin yaşamak için hafızasını diri tutmasını zorunlu kılar.

Yaşanmışlıkları yok kabul eden, tarih sahnesinden izini silen unutmama eylemi; varoluşun önündeki en büyük tehlike olarak varlık kazanırken bu eylemin bilinçli bir

şekilde yaptırılması, insan gerçeğinin yerine sistemi önceleyen bir tutumun yansıması olarak belirir. Aile bağlarını kendi çıkarları için bir tehlike olarak gören rejim; aile bireyleri arasındaki bağlılığı ötelemeyi, yok etmeyi, daha da öte de bir tehdit olarak gördüğü aile unsurunu tamamen ortadan kaldırmayı hedefler. Tanabay rejimin isteklerini, ailesinden birine “*plan gereği, toplumun yüksek çıkarları için*” uygularken gizliden gizliye kendisiyle gurur duyar; tüm hayatını ve ailesini devrime feda etmesinden ötürü kendisini bir kahraman olarak görür. Geçmişte birlikte yoksulluk içerisinde büyüdüğü kardeşini tasfiye ederken unutmamanın değer yitimini yaşayan Tanabay için geçmiş, kültür, gelenek, aile gibi kavramlar anlamsızlığa bürünür ve tek gerçek sistemin çıkarları olur. Bu bağlamda sosyal yaşamı, rejimin devamını sağlayacak kurallara göre düzenleyen sistem, aile bağlarını da derinden etkiler. Bu durum ise sistemin köksüzleştirme politikasının bir yansıması olarak belirir.

Mankurtlaştırmanın başka bir görüngüsü olan bu politika, sistemin savunucusu olacak bireyleri yetiştirmek için titizlikle uygulanır. İnsanların dünya üzerindeki hiçbir canlı ile -onu sistemin emirlerinden uzaklaştırabilecek- herhangi bir bağı olmasını istemeyen rejim; kendisine hizmet eden ve tüm kuralları harfiyen yerine getiren, duygularından arınmış mekanik insan tipini görmek ister. Bu doğrultuda; kişi için aile, gelenek, birliktelik gibi kavramlar değersizleştirilir. O, bireysel olarak düşünemez; içinde yer aldığı topluluğun kendisinden beklediklerini yapar. Tanabay’ın kardeşi Kulubay’a “*Sen düşman sınıfına mensupsun. Kolhozu kurmak için seni bertaraf etmemiz gerekiyor.*” (Aytmatov, 2005: 163) şeklindeki söylemi, aile bağlarını sisteme kurban etmiş bir parti adamının duygularından soyutlanmış mekanik görüntüsünü çizer. Çünkü o bu süreçte yalnızca “*dinledikleriyle konuşan biridir*” (Korkmaz, 2008: 46). Tanabay’ın koyun çobanlığına alındıktan sonra Çoro ile katıldığı Hayvancılık Konferansı’nda kendi düşüncelerini değil de partinin/ Çoro’nun istediklerini söylemesi; kendisi olamayan, pasifize edilmiş bir karakterin görüntüsünü sunar. Konferanstan önce Çoro, ona ne söylemesi gerektiğini tüm detaylarıyla söyler:

“- Bir partili olarak kesin karar vardığını ve bir koyun sürüsünün

bakımını da çoban olarak üzerine aldığını söyle.

- *Başka bir şey söylemeyeyim demek?*
- *Tabi söyle canım! Ödevlerinden ve sorumluluklarından bahset. Parti ve halk karşısındaki mükellefiyetlerini anlat, her yüzlük koyun sürüsünden yüz on kuzu elde edeceğini ve besleyeceğini ve her koyundan da üç kilo yün alabileceğini anlat.*
- *Koyun sürüsünü hiç görmediğim halde bunları nasıl vadedecekmışim*” (Aytmatov, 2005: 163).

Çoro’nun nasihatlerini tutan Tanabay, sonrasında farkına vardığı gerçekleri ve “*yüreğini yakan bütün o şeylerin hiçbirini söyleyememiş*”tir (Aytmatov, 2005:

128). Ödev ve sorumluluklarını sıraladıktan sonra kürsüden inen Tanabay; sistemin kendisinde yarattığı oto-sansür ile topluluk önünde zihnini kurcalayan soruları/eleştirilerini söylemek istese de yapamaz. Özneyi yutan özelliğiyle beliren otorite/iktidar, bilinçli şahsiyeti ortadan kaldırır. Tanabay, özne olmanın uzağında edilgen bir varlık olarak belirir. Bu bağlamda romandaki değer çatışması, şemadaki(Korkmaz, 2015: 102) gibi gerçekleşir:

Ülkü Değer	Karşı Değer
Bilinç/sorgulama	Uyutulan Bilinç/ itaat etme
Aktif/ Özne	Edilgen/Nesne

Şekil 1. Bireysel Dönüşüm Çerçevesinde Tanabay'ın Ruh Dünyasındaki Çatışma

Bu süreçte sloganik söylemlerle, coşkulu propagandalarla bilinci uyutulan Tanabay, içine düştüğü değer yozlaşmasının farkına çok sonra, uygulanan politikaların başarısızlığı ortaya çıkmaya başlayınca görür. Kardeşi hakkında verdiği acımasız karardan pişman olan Tanabay; geçmişte samimi bir savunucusu olduğu devrimin uygulamaları ile şimdide gerçekleşen hayal kırıklıkları arasında ruhsal çatışmalar yaşar. Aile bağları ve devrim şartları düzleminde gelişen çatışma, değer algısının farklılaşmasıyla pişmanlık kapısını aralar. Tanabay geçmişte savunduğu değerlerin, sonrasında her şeyi yutan dev bir canavara dönüştüğünü gözlemler ve bu dev canavarı; yaktığı aile bağları, gösterdiği koşulsuz itaat, özveri ve fedakârlıklar ile büyütmüş olmanın sancısını duyumsar.

Çoro'nun isteğiyle komünist parti için önemli bir görev olan yıllık çobanlığı görevini üstlenen Tanabay, Gülsarı ile bu sırada tanışır. Gülsarı'yı kendinden bir parça olarak gören Tanabay, onunla tinsel bir bağ kurar. "*Tanabay ve Gülsarı arasında oluşan aidiyet bilinci, insan ile onu kuşatan çevresi arasındaki ilişkinin otantik açılımını içermektedir. Gülsarılaşan Tanabay ve Tanabaylaşan Gülsarı*" (Korkmaz, 2008: 47) biçiminde tezahür eden ruhsal birleşim, Gülsarı'nın bir norm karakter olarak Tanabay'ı bütünlleyen, tamamlayan özelliğiyle ortaya çıkar.

Türk mitolojisinde kutsal bir mahiyet arz eden at, göçebe kültüründe de önemli bir yer tutar ve yaşam ile özdeşik bir görünüm arz eder. At üzerinde yeni yerleri/dünyayı keşfeden, fetihler yapan insan için bu görkemli varlık; sosyal hayatta da onun en yakın yoldaşı, kolu kanadıdır. Kişi kaderini atıyla birlikte yaşar. Sahibi ile arasında hissi bir bağ kuran at, tıpkı bir insan gibi anlayışlı, duygulu olup sezgileriyle kahramana yol gösteren bir yapıda belirirken kahramanın zafer kazanmasında da en büyük etkidir. Kahraman, atı olmadan hiçbir şey yapamaz. Atını kaybeden kahraman, atıyla birlikte tüm gücünü de kaybeder. Manas Destanı'nda, Manas

Han'ın atı olan Akkula'nın, Manas ile aynı anda doğması, Manas'ın kahraman olacağına işaretini taşıırken iki kahraman arasındaki kader birlikteliğinin de haberini verir.

Manas Destanı'nda geçen atın kahraman ile birlikte doğması miti, *Elveda Gülsarı* romanında tinsel bir doğuş imgesiyle verilir. Tanabay'ın “*masallarda görülen soydan bir at*” (Aytmatov, 2005: 67) olan Gülsarı ile tanışması, onun tinsel anlamda doğuşunun habercisidir. Gülsarı, Tanabay'ın değer algısı bağlamında geçirdiği dönüşüm sürecinin başlangıcını ifade eder. Öyle ki Tanabay'ın sistemi sorgulaması Gülsarı'nın elinden alınmasını takip eden koyun çobanlığı sürecinde başlar. Başlangıçta inandığı, savunduğu değerleri şimdide koca bir yanlış olarak görmesi; değişen değer algısıyla birlikte samimiyetsizliğin, menfaatlerin ön plana çıktığı yeni düzen karşısında tepkisel bir eleştiri içerisinde olması, Tanabay'ın “bilinci uyutulan bireyden”, “sorgulayan, düşünen” bireye dönüşümünün ifadesidir.

Öznenin yaşadığı dönüşüm sürecinde etki sahibi olan Gülsarı, onun varlığını tamamlayan bir görüntüyle belirir. “*Varlık arzusu ve olmak arzusu(nu)*” (Sartre, 2009: 704) içinde taşıyan insan, kendini varlık kılmanın dayanılmaz zorunluluğu içerisinde birtakım yapıp-etme'lere yönelir. Bu yapıp etmeler arasında bireyin nesne üzerinde gerçekleştirdiği eylemler, ben'i üzerinde gerçekleştirdiği eylemlerin başka bir görüngüsünü sunar. Bu bağlamda Tanabay'ın Gülsarı'yı yetiştirmesi ve ona gösterdiği ilgi, aslında kendi yaratım sürecini ifade eder. O, Gülsarı'yı yetiştirerek “*somut bir varoluşun kökeninde olmak*” (Sartre, 2009: 714) isterken nesne ile arasında kurduğu yaratım bağı ile kendini gerçekleştirmeyi, ontolojik bütünlüğüne ulaşmayı arzular. Gülsarı'nın varlığı Tanabay'ın varlığının içerisinde gizlidir ve bu bağlamda yaratım süreci Tanabay'ın ruh dünyası üzerinden şekillenir. Dünyalık zamandaki serüvenleri itibarıyla de aynı yazgısal döngüyü yaşayan Tanabay ile Gülsarı'nın hayatlarının birbirine paralel olarak ilerlemesi, kader birlikteliği yapan iki ruhun yaşam serüvenidir. “*İslah edilmek, elde tutulmak, zaptedilmek uğruna içdiş edilen Gülsarı ile sistemin işleyişine yönelik tepkisel eleştirileri yüzünden yalıtılan, yalnızlaştırılan ve gözden çıkarılan Tanabay arasında metaforik bir koşutluk göze çarpar*” (Korkmaz, 2008: 49). Bu metaforik koşutluk iki karakterin ruhsal ve eylemsel birliklerinin/tekliklerinin ifadesi olarak belirir. Öte yandan yaratım süreciyle şekillenen bu varoluş, nesne ile kurulan ontolojik bağı kişiye özel bir iyelik hakkı vermesi ölçüsünde belirir. “*İnsanın kökensel ilişkileri içerisinde, somut varoluşunun üç büyük kategorisi olan 'yapmak, sahip olmak, olmak'*” (Sartre, 2009: 714) eylemleri, onu bu eylemleri gerçekleştirmeye, eylemeye götürürken aynı zamanda nesne ile olan ilişkisini belirler. Bu arzu ve eylemlerin engellenmesi durumunda ise birey ruhsal çatışmalar yaşar.

Tanabay'ın kendinin başka bir görüngüsü/ dışsal varlığı olan Gülsarı'yı sahiplenmesi, varoluşunun özünde bulunan ve somut varoluş kategorilerinden biri olan

iyelik arzusunun görüntüsüdür. Başka bir deyişle, öznenin eksik olan varlığını tamliğa eriştirme, ruhsal bir doyuma ulaşma arzusunun yansımasıdır. Bu bağlamda özne sahip olduğu nesne ile birlikte kendi yaratım sürecini tamamlama arzusunun içerisinde taşır. Nitekim, “*sahip olmak, her şeyden önce yaratmaktır*” (Sartre, 2009: 729). Sahiplenme duygusuyla yaratma arzusunun iç içe olması, iyeliği var olmanın göstergesi olarak tanımlar. Kişi sahiplenme duygusuyla eylemselliğe döktüğü “olmak” sürecinde, sahiplendiği nesne ile birlikte kendilik sürecini de tamamlar. Sahiplenen ve sahiplenilen arasındaki bu ontolojik bağ, iki varlığı tek bir ruhta/merkezde birleştiren bir özelliğe sahiptir. Sahiplenen, sahiplenilen nesneyle birleşirken iyelik arzusunun altında öznenin kendi varoluşunu tamamlama, varlık yetersizliğini bütünlüğe eriştirme isteği yatar. Ne var ki Tanabay tarafından gerçekleştirilen sahiplenme duygusu/kendini tamamlama/yaratma süreci, kolhozun/partinin dışarıdan müdahaleleriyle kesintiye uğrar:

“*Emirdir.*

Yılkı çobanı Bakassova’a.

Eşkingidişli Gülsarı çiftliğin ahırlarına yarış atı olarak teslim edilecektir.

Kolhoz Başkanı (imza okunamadı)” (Aytmatov, 2005: 84).

Gülsarı’yı sahiplenerek onunla bir içtenlik bağı oluşturan Tanabay, kendinin otantik açılımı olan bu varlığın kolhoz tarafından elinden alınmasıyla sarsılır. Tanabay’ın otantik varlığına yapılan bu müdahale, tıpkı Türk mitolojisinde atı elinden alınan kahramanın gücünü yitirmesi gibi, Tanabay’ı güçsüzleştirir, değer algısının değiştiği yeni düzen içerisinde yalnızlaştırır. Tanabay için varlığıyla kendi varlığını onayladığı bir “*içtenlik imgesi*” (Korkmaz, 2008: 49) olan Gülsarı’nın kolhoza alınması; öznenin bu nesne aracılığıyla gerçekleştirdiği kendilik sürecinin zarar görmesi, sahiplenme duygusuyla kurduğu ontolojik bağın koparılması, başka bir deyişle varoluşsal değerlerin dışsal etmenler tarafından tahrip edilmesidir.

Gülsarı’nın elinden alınmasına ilk önce karşı çıkan Tanabay, kolhozun kati emri karşısında sessiz kalmak zorunda kalır. Gülsarı’yı almak üzere gelen İbrahim’in yılkı çobanlığının, hayvancılık işlerinin değerini ve aksaklıkları anlatıp durması Tanabay’ı yine sorgulamalara götürür. Bir taraftan tüm zor işleri yüklenen alt tabaka samimiyeti, öte taraftan parti içerisinde daha önemli bir göreve gelmek için üstlerine yaranmaya çalışan bir tabakanın beceriksizliğinin faturasının kendilerine kesilmesi Tanabay’ı ruhsal çatışmalara iter. “*Tanabay beceriksiz insanların süt ve etin bol bulunduğu yerlerde “sıcak postlarına” bürünüp yan gelmelerinden bir hayırlı bir sonuç alınamayacağı*” (Aytmatov, 2005: 48) gerçeğinin farkına varırken geçmiş-şimdi mukayesesinde, alt tabakanın özverisine karşılık üst tabakanın menfaat merkezli yaklaşımına içten içe isyan eder: “*Hayır böyle olmamalı. (...) bunun böyle olması gerektiğini sanmıyorum. Ya bizler çalışmasını unuttuk ya da bu kolhozu yanlış idare ediyorlar*” (Aytmatov, 2005: 42). Yozlaşma ile beliren değişimi hayal kırıklığı ile

seyreden Tanabay, ‘olması gereken’ ile ‘olan’ arasındaki uçurum-vâri kopuklukta, derin ruhsal kırılmalar yaşar. Bu bağlamda geçmişte sistemin doğruluğuna inanan Tanabay ile Gülsarı’yı almaya gelen ve sistemin yeni yüzünü temsil eden İbrahim arasındaki çatışma, toplumsal çürüme ve düzenin yozlaşmışlığı bağlamında sunulur.

Romanda kişisel menfaatleri doğrultusunda hareket eden İbrahim, ünü her yerde duyulan Gülsarı’yı Başkan’a bizzat kendisi vaat eder. O, görünürde Başkan’ın en iyi atla temsil edilmesi gerektiğini öne sürerek Gülsarı’yı istese de gerçek amacı, Başkan’ın gözüne girmek, böylelikle şahsi çıkarlar elde etmektir. Kendi menfaati için Gülsarı’yı Tanabay’ın elinden alarak onu yalnızlaştıran, Gülsarı’yı ise kıymet bilmeyen kişilerin eline veren İbrahim, çıkarıcı kişiliğiyle karşı değer olarak belirir. Öte yandan İbrahim’in boynuna ip takarak götürdüğü Gülsarı, simgesel anlamda parti/kolhoz tarafından sömürülen, pasifleştirilen ve bir bakıma özgürlüğü elinden alınan Tanabay’ın da görüntüsünü sunar. Her ikisi de sömürülenin/çıkarıcılığın/ötelenmenin an’daki temsilcisi olarak belirir.

Gülsarı’nın elinden alınmasından sonra yine kolhozun isteği ve dostu Çoro’nun iknasıyla yıllık çobanlığından koyun çobanlığına getirilen Tanabay, bu işte de büyük bir özveri ile çalışır. Ne var ki kolhoz tarafından gerekli desteği görmeyen Tanabay ve diğer koyun çobanları, çok zor bir kış geçirerek büyük bir zayıat verirler. Tanabay’ın yanında çalışan Berkay’ın zor koşullar altında verilen mücadeleye dayanamayarak koyunları bırakıp gitmesi üzerine Tanabay, çobanları imkânsızlıklarla kuşatılmış kış şartlarına terk eden kolhozu savunacak tek kelime bulamaz: “*Tanabay, bütün hayatını kolhoz uğruna harcayan eski komünist, ona layık olduğu cevabı verecek tek kelime bulamamıştı*” (Aytmatov, 2005: 174). Nitekim komünist rejime olan tüm inancını yitiren Tanabay, kolhozun işleyişindeki bozulmaların kendisi de farkındadır. Berkay’ın bırakıp gitmesiyle iş yükü ağırlaşan Tanabay, görevine devam etse de görevlilere karşı eleştirel bir tepki içerisine girmekten kendini alamaz. Nitekim kötü kış şartları içerisinde olanaksızlıklarla kuşatılmış bir coğrafyada, çobanları kaderlerine terk ederek zor koşulları çobanların bireysel aşma durumlarına bırakan sistem; sonrasında verilen koyun zayıatı için yine çobanları sorumlu tutar. Denetime gelen Segisbay adındaki görevlinin Tanabay’ı trajikomik bir biçimde suçlamasına Tanabay, ironik bir söylemle karşılık verir:

“Sen koyun çobansın ve de bir komünistsin, hem de kuzular kırılıp ölüyorlar ha?”

-Herhalde kuzuların benim komünist olduğumdan haberleri yok”

(Aytmatov, 2005: 176).

Emek, özveri, çalışma kavramlarının kutsiyetini yitirmesi; parti görevlilerinin kış boyunca yaşananları görmezden gelerek sonuç odaklı bir anlayışı yürütmesiyle şekillenir. Pek çok kişi kişisel menfaatlerini önceleyerek üstlerine yaranmak için yerine getiremeyeceği vaatlerde bulunurken pratikte farklılaşan ve olumsuzlukla

neticelenen planların faturası alt tabakaya kesilir. Segisbay; söz konusu başarısızlığı Tanabay'a atfeder ve zor şartlar altında verilen mücadeleyi, kolhozun çobanları doğanın insafına bıraktığını aklına dahi getirmez. Parti adına konuşan ve kendilik bilincini kaybetmiş bir tarzda beliren Segisbay, sistemin yetiştirdiği bir mankurt görünümünde ortaya çıkar. O, salt sistem tarafından kendisine verilen görevi yapmaya koşullanmış; bu doğrultuda diğer tüm varlık ve şartlar onun için önemini yitirmiştir. Kolhoz, Tanabay'ın içinde bulunduğu çaresizliği ve zor koşulları göz ardı ederek yönetimin beceriksizliğini yine ona atfeder.

Sistemin sözcülüğünü yapan Segisbay tarafından Tanabay'a yöneltilen sorudaki "komünist" sıfatı; sistem tarafından dayatılan, olması gereken/verili kimliği 'mükemmelleştirme' arzusunun gizli mesajını taşır. Öyle ki Segisbay'ın dünyasında iyi bir komünist, 'kolhozun emirlerini katıyetle yerine getiren, koşulsuz itaat eden, her koşulda mutlak başarı sağlayan duygularından arınmış' insan tipidir. Diğer bir ifadeyle 'komut-eylem' parolasıyla programlanmış mekanik bir varlıktır. Bu bağlamda bir komünist olan Tanabay'ın koyunlarının ölmesini tuhaf bir şaşkınlıkla karşılayan Segisbay, ölüm gerçekliğini komünizmin mekanik yapısının dışında bir varlık olarak görür ve verilen zayıtın sorumlusu olarak yükümlülüklerini yerine getirmeyen kolhozu değil, Tanabay'ı görür. Koyunların ölümüne ve verilen zayıta Segisbay'dan daha çok üzülen ve bu durumu içselleştiren Tanabay'ın Segisbay'a yönelik tepkisi ise içgüdüsel bir tepkidir. Verilen kayıpların ve terk edilmişlik/bırakılmışlık duygusunun ruhunda yarattığı öfke, onu eleştirel bir tepkiselliğe sürükler. Segisbay'ın sorusuna ironik bir cevapla karşılık veren Tanabay, bu cevabıyla canlı olmanın/'yaşamın' ideolojiden daha birincil gerçeklik olduğunu vurgular. Bu bağlamda romanda tinsellik ve mekanikleşme arasında çatışmanın varlığı söz konusudur.

Segisbay'a karşı sert bir tutumla mukabelede bulunan Tanabay, kış boyunca tüm uğraş ve çabalarına rağmen bu sert tutumundan ötürü Segisbay tarafından halk düşmanı ilan edilir: "Kolhozun malını tahribediyorsun. Sen bir halk düşmanısın. Senin yerin hapishanedir, parti değil! Sen bizim mücadelemizle alay ediyorsun." (Aytmatov, 2005: 177) sözleriyle yargılanan Tanabay, tüm hayatını adadığı kolhoz/parti tarafından ötekileştirilmenin, haksızlığa uğramanın sancısını duyumsar. Segisbay'ın hakkında verdiği rapor sonucunda partiden atılan Tanabay'ın yaşadığı değer çatışması romanda şu sözlerle verilir:

"Hayatımı kuran şeyler nerelerde kaldı ki? Orada bizim koyunculukta ve sürüler arasında olup gidenlere burda kimsenin aldıracağı yok. Ne aptalmışım ben! Bütün hayatımı kolhoza koyunlara ve kuzulara bağladım, ama bütün bunların şimdi hiçbir önemi yok. Şimdi artık tehlikeliler arasına girdim" (Aytmatov, 2005: 191).

İnanç ve hayal kırıklığı düzleminde verilen çatışma, Tanabay'ın adanmışlığına karşılık uğradığı haksızlık ile şekillenir. Kolhoz tarafından ötekileştirilen ve

“halk düşmanı” ilan edilen Tanabay’ın bu süreçte yaşadığı ruhsal çatışmalar, ötekinin eylemi karşısında beliren benlik imgesiyle ortaya çıkar:

Ötekinin Eylemi	Kendilik İmgesi
Kulubay’ı Sürgün Etme	Haksızlık, Pişmanlık
Hayvancılık Konferansında Konuşma	Kendi Olamama
Koyun Çobanlığına Getirilme	Terk Edilmişlik
Halk Düşmanı İlan Edilme	Hayal Kırıklığı, Haksızlığa Uğrama
Partiden İhraç Edilme	Dışlanma
Gülsarı’nın kolhoza alınması	Yalnızlık, güçsüzlük

Şekil 2. Ötekinin Eylemi ve Benlik İmgesi Paralelinde Gelişen Çatışma

Bir zamanlar kardeşi Kulubay’ın tasfiye edilmesini destekleyen Tanabay’ın bu eylemi, ötekinin eylemi olarak belirir. Nitekim Tanabay’ın bu süreçte yaptığı eylemler, kendilik değerlerinden uzak bir şekilde özne olmanın bilinci ile yapılan yapıp-etmelerden ziyade, ait olduğu kitlenin kendisinden beklediği seçimlerden/eylemelerden oluşur. Eylemlerin kaynağı öznenin kendisi değil, ait olduğu kitle yani ötekidir. Başlangıçta partinin/kolhozun yarattığı bir insan tipi olarak beliren Tanabay, kendilik değerlerinin bütünleştiği özbenliği karşısında öteki olarak belirir. Bireyin kendi içinde saklı olan bu öteki/yabancı, olumsuz bir değer olmasına karşın sürüklediği ruhsal çatışmalar ile onun kendilik değerlerini oluşturmasına da yardımcı olur. Bu bağlamda Tanabay’ın şahsında beliren ötekinin/kolhozun eylemi Kulubay’ı sürgün etme olarak ortaya çıkarken öznenin içerisinde bulunduğu benlik imgesi, haksızlık düzleminde belirir. Geçmişte beliren eylemin yansıması, şimdide pişmanlık kapısını aralar.

Tanabay’ın Hayvancılık Konferansı’nda kolhozun isteğiyle yaptığı konuşma, şimdide beliren ve öznenin varlığında “kendi olamama” ile gelen varoluşsal sıkıntıları beraberinde getirir. Koyun çobanlığına getirilen Tanabay’ın doğanın insafına bırakılarak olanaksızlıklara hapsedilmesinin sonucunda halk düşmanı ilan edilmesi ise özneyi hayal kırıklığına sürükler. Onun Segisbay’a yönelttiği tepki sonucunda partiden ihraç edilmesi, dışlanma psikozuna bürünmesine neden olur. Gülsarı’yı elinden alarak ayağına zincir vuran ve iğdiş eden sistem, tüm hayatını kolhoza

ve komünist rejime adanmış Tanabay'ı sonunda “*halk düşmanı*” ilan eder. Gençliğini kolhoza adayan Tanabay'ın “halk düşmanı” olarak görülmesi benlik imgesi olarak hayal kırıklığı ile karşılık bulur. Öyle ki Tanabay'ın ruh dünyasında “*yaşayan geçmiş ile gelecek arasında ölü bir yaşam bölgesi uzanır ve tamir edilemez olanın üzüntüsü*” (Bachelard, 2010: 49), onu geç kalmışlık psikozu içerisinde eylemsizliğe götürür. Geçmişte savunduğu değerlerin şimdide kendisini yutan bir girdap görünümünü kazanması ve olan ile olması gereken arasındaki çatışmanın trajik sonucu, özneyi hayal kırıklığına iten başlıca sebepler olarak belirir.

2. Ötelenen Vefa/Emek Kavramı

Aytmatov eserlerinde değer algısının önemli bir ölçütü olan vefa duygusu ile pragmatik düşüncenin çatışması, yaşanan ahlaki ve kültürel çözümlerle birlikte verilir. *Elveda Gülsarı* romanında, Gülsarı'nın Tanabay'a geri verilmesi, Tanabay'ın ise kolhozdan ihraç edilmesi, kader birlikteliği yapan iki karakterin de emek/vefa duygusu ile pragmatik düşünce arasındaki çatışmada kurban olarak seçilmelerini hazırlar. Ömrünü kolhoz için harcayan ve emek veren Tanabay da Gülsarı gibi bir kenara atılmış, yılların biriktirdiği emek ve vefa duygusu onun partiden ihraç edilmesine engel olamamıştır. Oysaki Tanabay ve Gülsarı, “*işleriyle tam bütünleşmiş, emeğin mistik misyonerleri*” (Korkmaz, 2008: 114) olarak tüm geçmişi komünist rejimin çıkarlarına adanmışlardır.

Geçmişte kolhoza büyük faydalar sağlayan, partinin itaatkâr bir üyesi ve radikal bir savunucusu olan Tanabay'ın şimdiki zamanda; sistemi sorgulaması, eleştirel bir tepki içinde olması ve koyun zayıflığının sözde sorumlusu olması; partinin çıkarlarına ters düşer. Pratikte fayda sağlayan öğenin değerli olduğu görüşünü savunan pragmatik düşünce doğrultusunda Tanabay, değersizleştirilir. İnsanı ve ahlaki değerlerin hiçlenmesi ile beliren tutum, Tanabay'ı eylem-fayda ilişkisi içerisinde bir meta konumuna indirger. Yine geçmişte gücüyle işe yarayan ve fayda sağlayan Gülsarı'nın şimdide fayda sağlamaktan yoksun olması da aynı paralelde ortaya çıkar. Öyle ki yaşlı Gülsarı artık kolhozun işlerini göremediği için Tanabay'a iade edilirken pratikte sağladığı fayda göz önünde tutulur. Tanabay ise eski güzel günleri geride bırakmış bu dostuna vefa duygusuyla sahip çıkar. Onu son anlarında dahi ölüme terk etmemesi, çabalayarak eve götürmeye çalışması içten bir dostluğun ve vefa duygusunun ifadesidir: “*Kendini ölüme mi hazırlıyorsun? Seni burada bırakamam! Buna müsaade etmem! Kalk, ayağa kalk!*” (Aytmatov, 2005: 42). Daha fazla yürüyemeyen Gülsarı'nın koşum takımlarını çözerek çalınma pahasına yolda bırakan Tanabay, derin bir sevgiyle bağlı olduğu emektar dostu için elinden geleni yapmaya çalışır.

Tanabay'ın bu yaptıkları ise yoldan geçen ve yeni düzenin temsilcisi olan genç adam için ahmaklık olarak görülür. Çağın tipik insan görüntüsünü sunan bu genç adam, atının yanında kalmak isteyen Tanabay'a atın bir kadavraya dönüştüğünü söyler: “*Haa, bu kadavranın mı? Köpeklere yem diye at bunu, uçurumdan aşağıya iteleyiver gitsin. Ve sen de ondan kurtulursun, leş kargaları onu bir güzel*

yerler” (Aytmatov, 2005: 44). Kültürel ve ahlaki çözümlerin yaşandığı toplumda, tipik bir çağ insanı görünümünde beliren kamyon şoförü, “zamanın yozlaşmış değerler sistemi doğrultusunda, pragmatik bakış açısıyla konuşur” (Çelik, 2009: 168). Yaşama sadece pragmatik pencereden bakan şoföre göre “çalışabilme, işe yarayabilme kapasitesi, o varlığın (insan-hayvan-nesne) değerini belirler” (Çelik, 2009: 168). Bu doğrultuda yaşlanmış, elden ayaktan düşmüş Gülsarı; işe yaramayan, değersiz bir meta olarak görülürken vefa duygusu hiçlenir.

Gençliğinde tüm gücüyle kolhoza ve Tanabay’a hizmet eden Gülsarı, dönemin pragmatik bakış açısını simgeleyen kamyon şoförü tarafından “kadavra”, “geçmişin döküntüsü” olarak nitelendirilir: “Burada her şey şu yaşlı, lagar beygire bağlı, onun yüzünden olup bitiyor. Bunlar geçmişin döküntüleridir. Şimdi birader teknik her şeye hâkim durumda. Savaşta bile durum böyle. Böylesi ihtiyar atların da sonları geldi artık” (Aytmatov, 2005: 45). Şoför tarafından sonu gelen varlıklar olarak belirlenen Gülsarı ve Tanabay; tekniğin her şeye hâkim olduğu, pragmatik düşüncenin tüm değerleri yok ettiği çağa ayak uyduramaz. Onlar, çağın yozlaşmış/kokuşmuş kimliği karşısında hâlâ kaybetmedikleri özü ve benimsedikleri değerler dünyasının manevi huzuru/tatmini ile buldukları çağa yabancılaşırlar. Bu yabancılaşma, ötekileşmeyen/herkesleşmeyen öznenin kendi otantik varlığını koruması adına kurtarıcı niteliğiyle belirir. Söz konusu yabancılaşma, çağın yok edici tutumu karşısında bir “savunma mekanizması” (Özel, 2011: 167) olarak gelişirken özne, çağın ötekileşmiş/yozaşmış yüzünden yabancılaşmak suretiyle korunur. Tanabay’ı ve Gülsarı’yı sonları gelmiş karakterler olarak gören şoför ise uyutulmuş bilinciyle tekniği ve maddeyi önceleyen, manevi değerleri hiçleyen bir mankurt olarak çağın tipik insan görüntüsünü sergiler. O, “makine uygarlığının insana verilen değeri azalt(tığı) ve ilişkilerin mekanikleştiği” (Söylemez ve Kale, 2010: 207) bir düzenin temsilcisidir. Bu bağlamda romanda tinsellik ve mekanikleşme arasındaki çatışma, Tanabay ve kamyon şoförü ekseninde gelişir.

Aynı doğrultuda *Elveda Gülsarı*’da kulak listesine giren Kulubay’ın sürgün edilmesi, sonrasında Tanabay’ın partiden tasfiye edilmesi ötelenen emek kavramının başka bir görüntüsüdür. Romanda dışlanma/reddedilme; hayal kırıklığı ile birlikte özsaygı yitimine, benlik değeri kaybına neden olur. Karakterler dışlanmış olmanın yaşattığı ruhsal psikoz ile varoluşsal sıkıntılar yaşarlar. Kulubay, kardeşi Tanabay’ın da desteğiyle tasfiye edilip dışlanırken; Tanabay, ömrünü adadığı partinin yeni üyeleri tarafından partiden ihraç edilerek ötekileştirilmenin öznesi olur.

3. Özgürlük Sorunsalı

Aytmatov eserlerinde felsefi bir boyutta derinlemesine işlenen özgürlük sorunsalı, bireyin varoluşu önündeki en büyük engel olarak çıkar. Çoğu kez parti, kolhoz, parti liderleri gibi iktidar mekanizmalarıyla davranışları kısıtlanan kişiler, aynı zamanda kendi iradelerini gerçekleştirmemeleri ile özgürlüğün uzağında yer alırlar. *Elveda Gülsarı*’da özgürlük ve hapsedilme düzleminde beliren çatışma Gülsarı ve

Tanabay üzerinden gerçekleşir. Romanda Tanabay, iradesi elinden alınmış, özne olmanın uzağında bir şahsiyet olarak belirir. Nitekim “*eylemsel özne kendine amaç koyandır. Amaç koyma ise istenci gerektirir. İrade/ istencin olmadığı yerde eylemden söz edilemez, dolayısıyla öznenen de söz edilemez*” (Erkızan, 2010: 736). Başlangıçta sistemin radikal bir savunucusu olan Tanabay’ın kendi özgür iradesi ile tercih ettiğini zannettiği seçimler, sistemin ondan beklediklerinden başka bir şey değildir.

Sisteme aykırı olan ve itaat etmeyen bireylerin ayrıştırıldığı düzende, öteki-leştirilmenin trajik bir sonucu olarak seçme eylemi, bilinçli bir tercih ile değil; sistemin zihinlerde oluşturduğu imaj ile gerçekleşir. Bu açıdan özgür iradede yoksun olan seçme eylemi, sistemin uyguladığı çeşitli “*dispositifler*” (Foucault, 2000: 78) aracılığıyla insana kendi özgür seçimi gibi sunulurken aslında kişi, kendi istediklerini değil; sistemin ondan beklediklerini yapar. Bu bağlamda Tanabay’ı koyun zayıfatının sorumlusu olarak gören Segisbayev, Çaydar, Çoro ve geçmişteki görüntüsüyle Tanabay, dispositifler aracılığıyla beyni uyuşturulan ve eylemlerini kendileri seçmeyen bağımlı insan profilinde belirirler.

Tanabay, ağabeyi Kulubay’ın tasfiye edilmesini, atalarından kalan keçe çadırların kaldırılmasını kendi özgür iradesiyle savunduğunu düşünür. Oysa söz konusu eylemler, sistemin uyguladığı dispositifler aracılığıyla bireye kendi isteklerini yaptırmasından başka bir şey değildir. Öte yandan Tanabay’ın Hayvancılık Konferansı’nda kendi istediklerinden ziyade Çoro’nun ve partinin istediklerini söylemesi, seçme eyleminin özgür iradede yoksun oluşuna gönderme yapar. Bu bağlamda Tanabay, “*başkalarının kendisinden bekledikleri şeyin bir yansıması olduğundan bir ölçüde kimliğini yitirmiştir*” (Fromm, 1988: 166). Kendi seçimleriyle var olan bir karakterden ziyade, kendisinden beklenen kişi olan Tanabay; özne olmanın iki temel özneliği olan “*düşünmek ve eylemek*” (Çotuksöken, 2002: 136) niteliklerinden yoksundur.

Romanda özgürlük sorunsalının başka bir yansıması, Gülsarı üzerinden gerçekleşir. Kolhozun emriyle alınan Gülsarı’nın doğadan kopararak ahıra kapatılması özgürlük-esaret çatışmasının mekânsal yansımalarını imler. Gülsarı, götürüldüğü ahırda hapsedilmişlik hissine kapılarak ait olduğu yere/ doğaya, arkadaşlarının ve Tanabay’ın yanına dönmek ister. Eserde doğa/dağ imgesi özgürlüğü sembolize ederken ahır ise hapsedilmişliğin/ sınırlandırılmışlığın ifadesi olarak belirir. Gülsarı’nın kendini sıkıştırılmış ve çaresiz hissettiği “*dar- labirent mekân*” olarak beliren ahır; toplumsal çürümenin, düzenin kokuşmuşluğunun, söz konusu bozulmanın ifadesidir. İçgüdülerinin özgürlük çağrısına ses veren Gülsarı, hapsedildiği ahırdan, doğaya/ait olduğu yere kaçmak ister. Bu durumla baş etmek için önce Gülsarı’nın ayağına zincir vuran parti görevlileri daha sonra onu iğdiş ederler. Simgesel anlamda zincir ve iğdiş edilme olarak ifade edilen ve bir özgürlük sorunsalı olarak beliren yaptırımlar, dönemin Sovyet rejiminin genel politikasını özetler. Eserde, Kırgız toplumunu sembolize eden Gülsarı’nın iğdiş edilmesi, Kırgız toplumunun geleceğine

vurulan bir ket görünümünde belirir. Üremenin durdurumu, devamlılığın/süreğenliğin son bulması olarak ifade edilebilecek iğdiş edilme, Gülsarı'nın şahsında Kırgız toplumunun milli ve manevi değerlerinin geleceğe aktarımının engellenmesi olarak ortaya çıkar.

4. Yok Edilen Nesnelere Belleği Ekseninde Gelenek ve Şimdi Çatışması

İnsanoğlu, var olduğu günden bu yana yaşamını anlamlı kılmak, dünyayı daha yaşanılabilir bir hale getirmek için büyük bir çaba içerisinde olmuştur. İçinde yaşadığı evren/dünya ile fizikselin ötesinde, ontolojik bir bağ kurarak dünyayı kendisine yurt edinen insan, bu mekândaki barınma felsefesini de “anlamlılık” üzerine inşa eder. Nitekim aklı ve bilinciyle varlık tabakasının zirvesinde bulunan insan için ruhsal tatminsizliğin başka bir boyutu olan anlamsızlık ve bu anlamsızlık ile kuşatılmış hayat, dünyalık zamana hapsedilmiş sığ bir yapaylığın kendisi olarak belirir. Bu görüş temelinde yaşamını kurmaya çalışan insan, dünya üzerindeki nesne/eşya ile de bir kader birlikteliği yapar. Tüm evren ve tabiata olduğu gibi dünya ile arasındaki bağı oluşturan nesneye karşı da bir değer yükleyen insan, eşyayı tanıırken “*ontolojik anlamda varlığının sınırlarını da kavramış olur. Nesne ve bilinç arasındaki bu eylemsel ilişki*” (Korkmaz, 2008: 40) insanın nesneyi anlamsallık dizgesinde değerlendirmesine kapı aralar. Bireyin, yaşamın vazgeçilmez bir parçası olan nesnelere ile girmiş olduğu ilişkide; her nesne, anlamsallık çerçevesinde bir değer/anlam yüklenirken insana yaşanmışlıkları hatırlatma gibi bir misyon da üstlenir. Her biri hatırlatıcı bir değer olan bu nesnelere, kişinin anlam dünyasındaki kendilik belirteçleridir.

İnsan yaşamını kolaylaştıran ve her daim onunla yakınlık arz eden eşya, Türk toplumlarında bir meta olarak değil; dünyalık zamana eşlik eden bir canlı, anı aktarıcısı olarak görülür. Eşyanın sırrı, kuşaklar arası aktarıma öncülük ederek nesiller arasında kopmaz bir bağ oluşturur ve ait olduğu kültürün anlam/değerler dünyasını da özünde taşıyarak toplumsal hafızanın barınağı olma misyonunu üstlenir. Bu nedenle geleneği yok etmek isteyen otoriteler, çoğu kez geçmiş-gelecek bağındaki diri tutacak eşyayı hafızalardan ve günlük yaşamdan silmeye çalışırken nesnelere belleğine yönelik tahripkâr tutumlarıyla belirirler. Nesnelere belleğindeki öğelerin geçmişe ait değerleri hatırlatan duygusal izlekleri içerisinde barındırması, gelenekle olan bağındaki diri tutacağından; atalar kültürünü yaşatacak tüm nesnelere; tahrip edilmek, silinmek, unutturulmak istenir. Nitekim “*geçmiş, ancak zorunlu olarak şimdide bulunan duygusal bir izleğe bağlanarak yeniden yaşatılabilir*” (Bachelard, 2010: 49). Geçmiş-şimdi bağı kurabilecek duygu ve bilincin yok edilmesi, anıların saklanması da imkânsız kılar.

Elveda Gülsarı romanında sistem tarafından geçmişe ait tüm değerler topyekûn bir reddedilme ile karşılaşılır. Bireyin geçmiş ile bir bağ kurmasını sağlayacak, onu ait olduğu ulusun toplumsal hafızasındaki arketipsel öğelerle buluşturacak, ona kimliğini ve kültürünü hatırlatacak tüm nesnelere yok edilmek/silinmek istenir. Bu

yok etme ise köksüzleştirilen insanın salt kitleye/kolhoza ait olmasını sağlamaya yönelik bir eylemdir.

Sistemin köksüzleştirme/geleneği yok etme politikasından biri, romanda keçe çadırlar ile simgeleştirilir. Atalarının mucizevi bir buluşu olan ve “*göçebe toplumun doğal yasaları hesap ederek yüzyılların deneysel birikimiyle yaptığı keçe evler*” (Korkmaz, 2008: 49) kullanışlılığına rağmen, Devrim’in kurduğu yeni sistem tarafından çağ dışı bulunarak yerine göçebe yaşam tarzına uygun olmayan kış evleri getirilir. Nesnel belleğinin atalar sesini içerisinde taşıyan bu mitik ögesi, pratikte sağladığı faydaların yanı sıra kültürün devamlılığını sağlayan, geçmişin hafızasını geleceğe aktaran bir simge değeridir.

Nesneler belleğine yönelik tahripkâr tutum ile gerçekleşen keçe evlerin yok edilmek istenmesi, atalarıyla bu mitik öge aracılığıyla ontolojik bir bağ kuran insanı geçmişinden soyutlama, böylelikle mitin gizemli koruyuculuğunu bertaraf etme ve değer algısını salt bugüne koşullandırma arzusunun görüntüsünü yansıtır. Gençliğinde Devrim’in radikal bir savunucusu olan Tanabay, kış evlerinin elverişsizliğini tecrübe ettikten sonra atalarından kendisine miras kalan ve bir zamanlar “*gereksiz, ihtiyaç dışı!*” (Aytmatov, 2005: 102) olarak gördüğü keçe evlerin kullanımdan kaldırılmasına verdiği desteği hüznle hatırlar.

Bununla birlikte sadece keçe evleri değil tüm töresel mirası tarihe gömme amacına hizmet etmesi, onu derin bir pişmanlığa götürür. Gençliğinde “*eski küflü törelerle*” (Aytmatov, 2005: 49) devam etmenin çağ dışı, gereksiz olduğunu savunan başkışı; baba yadigârı sanatların unutulmasıyla gelen yozlaşmanın ve bu sanat eserleriyle birlikte geçmişin ruhunun da toprağa gömüldüğünün farkına ise çok geç varır:

“*Her eğer takımının kendine özgü bir hikayesi vardı. (...) Eski ustalar nasıl da ziynet eşyaları, gümüşten kapları, bakırdan, ağaç ve deriden eğer yapmasını bilirlerdi. Lakin bizler şimdi artık babalarımızın neler yapabildiklerini unuttuk. Eski o güzelim el sanatlarını hiç kalıntısız kökünden kazıyarak mezara gömdük. Hem bir ustanın ellerinde bütün nesillerin, insanlığın ruhu ve gözleri vardı...*” (Aytmatov, 2005: 99)

Geçmişte sanatsal estetiği içerisinde barındıran ve işin ehilleri tarafından üretilen ziynet eşyaları, kaplar, eğerler; şimdide ise mekanik, teknik, estetik zevkten uzak üretilmiş eşyalar; eski- yeni arasındaki değişimin yalıtık boyutunu gösterir. Öyle ki eşyayı ‘şey’ olmaktan çıkarıp onu bir eser niteliğine büründüren ruh, geçmişte kalırken üretilen yeni eşyalar ruhsuzluğun hâkim olduğu mekanik bir görüntüyle belirir.

Hayal gücünün tasarıma dönüşmesiyle vücut bulan sanat eseri, elinden çıktığı ustanın duygu ve düşüncelerini, heyecanını, ruhunu yansıtan; aynı zamanda geçmişin ve ait olduğu milletin tüm hafızasını bünyesinde taşıyan bir birikim imgesidir. Bir sanat eserinde sosyal yaşamın izlerinin yanı sıra, bir milletin duyuş ve düşünüş

tarzının, estetik zevkinin ve tüm karakteristik özelliklerinin izlerini görmek mümkündür. Usta- eser arasında kurulan manevi bir bağla oluşan, ustanın kendini ve kendiliğini oluşturan tüm değerlerle birlikte devrin ruhunu da aktardığı sanat eseri, gelecek nesillere yazılmış atalar ruhunu içeren naif ve simgesel bir mektup niteliği taşır. Sanat eserinin taşıdığı ruh ve kimlik, nesiller arasında milletin duyuş tarzını yansıtan bir köprü görevini görür.

Tanabay ve diğer devrim savunucularının “*eski o güzelim el sanatlarını hiç kalıntısız kökünden kazıyarak mezara gömmesi*”, geleneğe ait değerlerin de kökünün kazanması anlamına gelir ki bu farkındalığı geç de olsa yaşayan Tanabay, babalarının yaptıklarını unutmanın sancısını duyumsar. Her sanat eserinin/”*eğer takımının*” “*kendisine has bir hikâyeye*” sahip olması, eserlerin sahip olduğu ruh ve kimliğe işaret ederken geleneğin hiçlenmesiyle şimdide yaşanan değişim, devirle birlikte eserlerin de ruhsuzlaşmasına/ mekanikleşmesine gönderme yapar.

Romanda nesnelere belleğinden tinsel varlığı silinmek istenen bir diğer varlık da toprak olarak belirir. İnsan yaşamını tümleyen canlı bir varlık olan toprak, “*nesnelere belleğinin koruyucu ve cömert bir ögesi*” (Korkmaz, 2008: 40)dir. Toprağı emeğiyle işleyen insan, aynı zamanda onunla ontolojik bir bağ kurar. Bu bağlamda toprak, insan için sadece doğanın bir parçası değil; aynı zamanda geçmişin hatıralarını barındıran kutsal bir öğedir. İnsanın bu kutsal öğeye yönelik tavrı ise her zaman saygı ve hürmet duyguları eşliğinde belirir. Bireyin hayatını devam ettirebilmesi için ihtiyacı olan tüm mahsullerin/yemişlerin barınağı olan toprak, aynı zamanda “*kendisine emek veren (...)bu ölümlü varlığı*” ölümünden sonra da “*yaşlı bir anne şefkatiyle kucaklar*” (Korkmaz, 2008: 41). Toprakta yaratılan insan, ölümünden sonra da ona/toprağa dönüşerek toprakla olan ontolojik ilişkisini ebediyete taşımış olur.

Elveda Gülsarı'da egemen ideoloji toprağı yalnızca ekonomik bir meta olarak görür. “*Nesnelerin yalnızca tüketim göndermeli ekonomik bir meta olarak algılanışı ve ilişkilerin merkezden yönlendirilmesi, mekânda düşselliğin, insanda tarihselliğin yara almasına neden*” (Korkmaz, 2008: 45) olur. Kardeşi tarafından sürgüne gönderilen Kulubay; emek verdiği, ekip sürdüğü toprağını kolektifleştirmeye kurban verir. Bu durum ise düşselliğin yitirilmesini beraberinde getirir. Toprak sahiplerinin tasfiye edilerek tüm özel mülkiyetin ortadan kaldırılmasıyla nesnelere belleğinde yer alan toprağın birey ile olan kişisel ilişkisi kesintiye uğrar. Bu kesinti ise aidiyet nesnesinden uzaklaştırılan kişinin ontolojik bütünlüğüne yönelik yok edici bir müdahale olarak belirir.

Üzerinde doğup büyüdüğü ve canlı bir ilişki kurduğu toprak ile arasına yabancı bir unsurun girmesi birey ve toprak arasındaki aidiyet ilişkisini ortadan kaldırırken bireyi çevresine/toprağa yabancılaştırır. Bu durumun başka bir yansıması ise Gülsarı'nın Tanabay'ın elinden alınması sırasında görülür. Tanabay'ın Gülsarı'yı kolhoza vermek istememesi üzerine Çaydar'ın söyledikleri, bireylerin ve var olan tüm nesne ve canlıların kolhozun varlığını sürdürmek için bir meta olduğunu ifade

eder: “*Gülsarı senin şahsi atın mı, öz malın mı? Nemiz varsa kolhozun malı değil mi ha? (...) Eşkingidişli de kolhoz malı*” (Aytmatov, 2005: 91). Her şeyle birlikte kendisini ve tüm yaşamını kolhozun malı olarak gören Çaydar, “kendilik” olgusunun silindiği bir karakter olarak belirir. Bireylerin kendilerine ait hiçbir varlık ve değer olmayışı, yaşam ile kökten bir bağ kurmalarını engeller ve sistem tarafından meta-laştırılmanın trajik yansımaları sunar. Tüm insan, hayvan ve nesnelere kolhoz denilen sistemin sürekliliğini sağlamak için kullanılan bir meta/yakıt olarak görülür. Bu cehennemî mekânda insan, “*tasarımları olmayan günübürlük insan'a dönüş (ür)*” (Korkmaz, 2008: 165). Çaydar ve kolhoza koşulsuz itaat eden diğerleri, kendilerine verilen işleri yapmaktan başka tasarımları ve gelecek hayalleri olmadan yaşayan, kendiliklerini yitirmiş insan tipinde ortaya çıkarlar.

Sonuç

Cengiz Aytmatov’un *Elveda Gülsarı* romanı, gerek sağlam kurgusuyla gerek barındırdığı değerler sistemi ve zengin izleksel içeriğiyle Türk edebiyatında önemli bir yere sahiptir. Romanda komünist rejim içerisinde geçmişte kolhoza büyük faydalar sağlayan, partinin itaatkâr bir üyesi ve radikal bir savunucusu olan Tanabay’ın şimdiki zamanda; sistemi sorgulaması, eleştirel bir tepki içinde olması, özetle itaat eden insandan düşünen bireye dönüşmesinin serüveni anlatılır. Gülsarı’nın varlığı ile kendi varlığını onaylayan Tanabay’ın yaşadığı ruhsal çatışmalar, Kırgız toplumunun milli manevi değerlerine yapılan atıfla sunulur. Eserde; vefapragmatik düşünce, değer algısı ve yozlaşma, kendilik bilinci ve kitleleşme, özgürlük ve esaret arasında çatışmanın varlığı söz konusudur. Özgürlük sorunsalının Tanabay ve Gülsarı üzerinden gerçekleştiği romanda, Kırgızların sembolü olan at/Gülsarı’nın ayağına vurulan zincirler, uzun yıllar esaret altında yaşamış ve kendi olma imkânı verilmemiş bir toplumun sembolik ifadesidir. Yok edilen nesnelere belleği, kültür aktarımını engelleyen ve köksüz insan tipi yaratmaya çalışan sistemin eleştirisini sunarken baskı ve otorite ile beliren rejim, insanı ve tüm tinsel değerleri öteleyen bir nitelik arz eder.

Kaynakça

- Althusser, Louis. (1994). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*. Alp Tümerterkin (Çev.). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Aytmatov, Cengiz. (2005). *Elveda Gülsarı*. Ankara: Elips Yayınları.
- Bachelard, Gaston. (2008). *Uzamanın Poetikası*. Alp Tümerterkin (Çev.). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Bachelard, Gaston. (2010). *Sürenin Diyalektiği*. Emine Sarıkartal (Çev.). İstanbul: İthaki Yayınları.

- Çelik, Yakup. (2009). *Elveda Gülsarı ve Romanında Yüklendiği Değerler Bakımından Gülsarı ve Tanabay*. Ramazan Korkmaz (Ed.). *Cengiz Aytmatov*. (s. 165-176). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Çotuksöken, Betül. (2002). *Felsefe: Özne- Söylem*, İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Erkızan, Hatice Nur. “Betül Çotuksöken’de Öznenin Ontik, Epistemik ve Etik Kuruluşu”, İsmail Serin (Ed.). *I. Uluslararası Felsefe Kongresi Bildiri Kitabı*, Bursa, 2010, (s. 732-740). Bursa: Asa Yayınları.
- Foucault, Michel. (2000). *Özne ve İktidar/ Seçme Yazılar 2*, Işık Ergüden, Osman Akınhay (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Fromm, Erich. (1988). *Özgürlükten Kaçış*. Şemsa YeğİN (Çev.). İstanbul: Payel Yayınevi.
- Le Bon, Gustave. (2009). *Kitleler Psikolojisi*. Hasan İlhan (Çev.). Ankara: Alter Yayınları.
- Korkmaz, Ramazan. (2008). *Aytmatov Anlatılarında Ötekileşme Sorunu ve Dönüş İzlekleri*. Ankara: Grafiker Yayıncılık.
- Korkmaz, Ramazan. (2015). *Yazınsal Okumalar*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Sartre, Jean-Paul. (2009). *Varlık ve Hiçlik Fenomenolojik Ontoloji Denemesi*. Turhan Ilgaz, Gaye Çankaya Eksen (Çev.). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Sartre, Jean-Paul. (1999). *Varoluşçuluk*. Asım Bezirci. (Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Söylemez, Orhan. (2009). *Aytmatov’un Aşkları ve Kadın Kahramanları*, “Cengiz Aytmatov”. Ramazan Korkmaz (Ed.). *Cengiz Aytmatov*. (s. 165-176). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Söylemez, Orhan; Kale, Özlem. (2010). “Roman kahramanı ‘at’lar: Cahil, Gülsarı, Dorukısarak ve Dilara”. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*. (21): 199-220
- TDK. (2005). *Türkçe Sözlük*. 10. Baskı. Ankara: TDK Yayınları.